

★ Це було

Як Микита Хрущов у Білів приїздив

Малюнок Вадима Парфенюка.

Одинадцять років (1953-1964) після смерті всесильного Сталіна таким же всесильним, з необмеженою владою лідером Радянського Союзу був Микита Хрущов. Всупереч історичним прогнозам своїх сучасників, які передрікали йому забуття, через понад півстоліття після того, як «кукурудзяний Микита» зійшов з політичної арени, інтерес до його постаті не вщухає і в наші дні. Істинну причину такого підвищеного інтересу, і не лише до його фігури, а і до таких радянських вождів, як Ленін, Сталін, Брежнєв – збагнути важко. Скажімо, хіба ніні часто згадують своїх комуністичних лідерів минулого Готвальда чи Гусака чехи, або Гомулку чи Герека поляки? Видно, на якому-сь генетичному рівні ми так тісно пов'язані зі своїм радянським минулим, що воно весь час присутнє у нашій свідомості...

Це дуже добре видно на прикладі наших «північних сусідів»: майже чи не хворобливе «перемогобісся», недолуге, абсурдне ліплення образу України як держави «фашистів-бандерівців» і т.п. – все це атрибути «духовного натхнення», з якого нинішні кремлівські екс-

До війни в Білові побудували добротну цегляну школу, спочатку семикласну, згодом вона стала середньою. Саме зі школою пов'язана одна з добре відомих білівцям сторінок минулого. У січні 1945 року в їх школі побував особисто Микита Хрущов.

Про його перебування на Рівненщині відомості досить скупи. Відомо, що у приміщенні колишнього обкому партії (нині будівля обласного краєзнавчого музею) Хрущов, на той час перший секретар ЦК КП(б)У, провів нараду з партійним активом області. Мова на ній, природно, ішла про відбудову народного господарства і злободенне для більшовицької влади питання – боротьбу з націоналістичним підпіллям.

Можливо, поштовою для цієї поїздки Хрущова на Рівненщину послужила «Довідка» секретаря Рівненського обкому КП(б)У В.Бегми, датована 5 січня 1945 року, надіслана М.Хрущову, про результати боротьби проти українських націоналістів у 1944 році. Зокрема, в ній зазначається, що «...В Клеванському районі (начальник райотдела НКВД т. Пронин) за ноябрь-декабрь совершено несколько бандпроявле-

ліквідація Берії, розвінчання культу особи Сталіна, цілина і політ Гагаріна, «карибська криза», багатоповітря – «хрущовки» і хліб з кукурудзи, кар'єрний крах за проявлений «волютаризм» (пригадуєте «Кавказьку полонянку» і слова товариша Джабраїла – «В моєму домі прошу не лягтися!»). Це якраз про «волютаризм»). А до війни Микита Сергійович із завидним старанням пачками надсилав на затвердження товаришу Сталіну розстрільні списки з десятками тисяч імен безневинно приречених на смерть українців. Навіть сам товариш Сталін дивувався такій «старанності» Хрущова.

Словом, широченною особистістю, істинним народним лідером був Микита Сергійович. Приїхавши у Білів, він наказав в одному зі шкільних класів організувати свою зустріч з місцевими жителями, на яких і вирішив пояснити ту-тешнім, не завжди свідомим елементам «как надо родину любить».

На збори радянські активісти людей виганяли із землянок, у яких тоді жило більшість білівців. У вересні 1943 року німецькі карателі разом з підрозділом польської поліції

кві, якраз навпроти нас. Відчинили вхідні двері дзвіниці, і один за одним – туди. В цей час на дзвіниці відчинилися верхні двері і ми побачили, як згори хтось скочив додолу. Днього кинулися енкаведисти з автоматами, пролунала черга. Солдати були розлючені. Вони повсідалися на вантажівку і поїхали, а ми пішли до церкви. На землі лежав ще молодий чоловік Омелян Фінкевич із Старожукова. Він певний час був ще живий. Саме цього Фінкевича у січні зловили в лісі, привели у школу показати Хрущову. Потім повезли в Рівне. Люди казали, що бачили, які в нього були побиті п'яти. Видно, його кували. Зараз я думаю, що Омелян вирішив сам себе згубити. Він, мабуть, сказав на слідстві, що щось важливе заховане на старожеківській дзвіниці. Його туди привезли, він піднявся нагору і звідтіля скочив униз. Другого того чоловіка, що вели із Старожуківського лісу разом з Омеляном у школу, я не знаю...

Наші дівчата почали копати

чили шепотіти: «Хрущов приїхав...». Він разом зі своєю свитою почав ходити повз школи. Все мертвих хлопців роздивлявся. Людей зібралось багато. Хрущов сказав: «Может кто из этих ваш родственник или сын? Давайте, опознавайте!». Ніхто, звичайно, з місця не зрушив. Запанувала якась зловіща тиша. Після цього Хрущов зайшов до школи, а людям оголосили, щоб заходили туди на мітинг. Ну, хто сам прийшов, кого нагнали, і ті збори розпочалися у найбільшому шкільному класі – якщо зайти в школу – то від дороги кутувий клас справа.

Хрущов і його наближені сіли за окремих стіл. Пригадую, в клас привели одного чоловіка із села Радухівка – Миколу Шевчука. Він був у бандерівцях, але вийшов з повинної. Хрущов звернувся до людей: «Кто что хочет сказать – пусть скажет!». Підвівся Шевчук: «Я знаю, де криївки є, де зерно заховане! Я все можу розказати!».

На тому мітингу була моя

ва, брати – їх у селі називали «аргентинцями». Вони весь час казали, що хочуть виїхати в Аргентину. На ранок син Мар'ї пішов до річки шукати матір. А до нас зайшла сестра «аргентинців» і якась підслівко запитала: «Ви нічого такого вночі не чули?». Ми сказали, що ні, побоялись розповісти правду. А вона продовжила: «А чого це Мар'їн син шукає її над річкою? Може, краще у колодязь залянув би...». Що насправді відбулося, ми нікому нічого не сказали. Боялися, що і нас за просто зможуть задушити. Жорстокість, не людські вчинки в тому далекому 1945 році були звичними, – розповів Микола Павлюк.

Ось скільки трагедій потягнув за собою рядовий приїзд великого партійного боса у Білів. А якщо ці трагедії перемножити на усі подібні його маршрути! Картина виглядатиме апокаліптичною.

Варто зазначити, що візит Хрущова на Рівненщину, оця його «інспекція» значно активізувала зусилля радянських каральних органів щодо ліквідації націоналістичного підпілля. Так, уже 13 лютого 1945 року нарком внутрішніх справ УРСР Строкач надіслав Хрущову телефонограму щодо проведення чекістських операцій проти українського націоналістичного підпілля. З великим задоволенням він повідомляв, що 12 лютого в лісі на захід від Оржева Клеванського району була виявлена озброєна група в кількості трьох чоловік, яка чинила збройний опір підрозділу внутрішніх військ НКВС. «В результате боя все три бандита были убиты», –

кагебісти черпають «ідеологічне забезпечення» своїм імперським амбіціям.

Вони ніяк не можуть зрозуміти, що Україна в колишнє «лоно» не повернеться. Особливо це добре відчувається у нас, на заході. Старше покоління західняків, що жило за Польщі, яке, на відміну від українців сходу, менше відчуло на собі у масових проявах такі «принади» сталінізму, як репресії, депортації і голодомори, дуже добре запам'ятали і ті, що дісталися на їхню долю під час війни і одразу після неї.

Тому «декомунізацію» провели задовго до того, як Верховною Радою був прийнятий відповідний закон. Парадокс у тому, що східняки, які від сталінізму та інших «змів» понесли, по суті, непоправні втрати, в історичному сенсі ставляться до радянського минулого лояльніше, ніж люди на заході України. Здавалось би, давно пора вибратись із трясовини зашкарублених ідеологій і просто жити майбутнім, як це роблять народи Європи. Та, видно, надто трагічне наше минуле, щоб не повертатися до нього...

Село Білів колишнього Клеванського району – нині рядове село, яке входить до Зорянської сільської ради, з населенням трохи більше 400 людей. Воно відоме своєю багатю історією, колись мало статус містечка.

Як і в багатьох селах, нині молоді тут мало, стариків багато, робота – хіба що на чудом вцілілій тваринницькій фермі, або на городах. Решта шукають заняття за межами села.

ний, із них одно крупное, разбит Оржевский лесокмбинат, а р/о НКВД за месяц завел только одно следственное дело».

Подібних прикладів у цій «Довідці» було наведено чимало. Тому Микита Сергійович, видно, і прийняв рішення вдатися до традиційного військово-партійного методу роз'яснювальної роботи і декому «як слід вставити» на місцях, і тим самим заставити чекістів значно активізувати роботу. Забігаючи наперед скажемо, що це йому вдалося.

Саме в цей короткий проміжок часу Хрущов і відвідав Білів. У сільській школі, як пишуть дослідники історії села, тоді знаходився штаб енкаведистів, які шерстили найближчі ліси, сподіваючись натрапити на замасковані боївки. Щодо ставлення енкаведистів до місцевого населення, то тут домінував беззаперечний принцип – «Підозрюються всі!».

Микита Сергійович, видно, вирішив особисто перевірити безпосередньо на місці, як проходить ліквідація бандерівців в одному з райвідділів НКВС, у нашому випадку – Клеванському. Так що боягузом його не назвеш. Звичайно, Хрущов, у силу своєї посади, свого характеру, бував у багатьох населених пунктах. Відвідування Більова – це одна з пересічних подій у низці подібних вояжів головного партійного боса України. Принаймні, сам Хрущов у своїх спогадах про це перебування на Рівненщині в січні 1945 року і словом не обмовився.

Пізніше у його кар'єрі були

спалили село. У вогні заживо згоріла вся сім'я священика Костянтина Лозинського. Тоді у Більові, не враховуючи його окраїнної північної частини – Застав'я, вціліло всього три хати, загинуло 29 жителів. Одному Богу відомо, скільки натерпілися у ті часи білівці.

Про обставини перебування Микити Хрущова в Більові і понині можна почути чимало місцевих переказів і байок. Ми ж, аби відтворити події тих далеких січневих днів 1945 року, звернемося до старожилів села Ольги Кидун та Миколи Павлюка – одних з небагатьох, хто добре їх пам'ятає.

Ольга Федорівна Кидун згадує:

– Родом я із сусіднього з Більовом села Старожуків. Наша хата в цьому селі знаходилась якраз над дорогою. Я була ще малою. Сидимо в хаті, у вікно дивимось, за вікном зима. Бачимо, море солдат іде по вулиці в напрямку Старожуківського лісу. Зранку вони ішли прочісувати ліс, а увечері поверталися назад. Солдати були у білих накидках, як дивимось – когось ведуть. А тут тітка Текля з Більова, яка зайшла до нас, каже: «Приїхав Хрущов у школу, хоче побачити бандерівців». Подейкували, що бандерівці сиділи на соснах, там їх собаки чули... Зігнали людей і в школі відбулися збори. Я не була на тих зборах, але про них ще довго гомоніли в селі. Пійманих бандерівців потім кудись забрали, видно, повезли в Рівне. Минуло не багато часу, може з місяць – дивимось, біжать солдати до Старожуківської цер-

кві, щоб поховати Фінкевича на цвинтарі, але прийшли старші чоловіки і сказали: «Яму треба копати на церковному подвір'ї, але в кутку». Так і зробили. Сьогодні ця могила завжди доглянута, на ній прихожани встановили пам'ятник. Фінкевич Омелян (10.03.1916 – 18.02.1945) лежить поруч з Петром Чернобаєм (1926 – 1946). Петро Чернобай був у лісі, а дядько його рідний виїшов з повинною і потрапив під амністію. Його енкаведисти заставляли ходити по лісі і показувати схрони. Одного разу вони підійшли до схрону, де ховався Петро Чернобай. Він вигукнув: «І дядькові рідноно не здамся!». Та й застрелився. Потім його тіло старожуківці перенесли до церкви і поховали в одній могилі з Фінкевичем, – говорить Ольга Федорівна.

Так чи інакше, але виходить, що своїм приїздом у Білів Хрущов тимчасово став причиною цих трагічних епізодів.

Житель Більова Микола Максимович Павлюк, будучи підлітком, особисто був присутній на зборах у Білівській школі, і добре їх пам'ятає. Він згадує:

– У 1944 році стрибки часто проводили облави на бандерівців, прочісували навколишні ліси. Схронів там було чимало. Побили енкаведисти цих хлопців наших багато. Одного разу тіла вбитих привезли до школи і поклали біля стіни. Я ходив дивитися на тіла. Вони лежали один коло другого. І ось невдовзі до школи підїхала вантажівка з охороною, а з нею бронемашина. З них зійшли військові. Люди по-

тітка, її називали «активісткою», сама вона із Старожукова, заміжня за моїм дядьком. Звали її Мар'я Павлюк. Була на зборах ще одна грамотна жінка, Таїсія. Вона ще до війни приїхала у Білів із Франції. Гарна така молодичка, її рідні – Галайки.

Шевчук сів на своє місце. Таїсія підійшла до нього і голосно мовила: «Ти падлюка і сволота! У нас село спалили, а ти прийшов і з мого чоловіка здер ватні штани, забрав кожуха!». Таїсія відвела руку і щосили лягнула Шевчука по морді. Клас охнув. Ніхто не чекав, що таке може статися. І тут зі свого місця підвівся Хрущов і несподівано для всіх сказав: «Влепи йому еще раз, подлецу!». І Таїсія Шевчуку завлягла вдруге.

Тут Хрущов звернувся до присутніх: «Кто еще хочет что-нибудь сказать?». Зі свого місця піднялася Мар'я. Вона мовила: «Дорогі товариші! Прийшла советська власть, то вона усіх порівняє. Не буде багатих, бідних. Усі будемо однакові!». Не знаю, чи відчувала нею нависла небезпека. Та невдовзі я почув її останній зойк... Наступна ніч була тиха, місячна, морозна. Землянка Мар'ї знаходилась навпроти нашої. У неї було тріє дітей. Я не спав і бачив, як якісь двоє зайшли у її землянку, вивели її босу і задушили. Потім у Талімона Лозицького вони запрягли коня і поїхали, передцим кинувши Мар'ю у сусідський колодязь. Правда, з нього вже давно ніхто не брав води.... Її задушили жителі Більо-

казано в телефонограмі. Так скінчив свій героїчний бойовий шлях командуючий УПА північно-східного та північно-західного крайових проводів ОУН Клим Савур (Дмитро Клячківський).

Строкач у телефонограмі вихвалюється Хрущову: «...на хуторах Оржев разысканы две явочные квартиры «Клима Савура», владельцы которых нами арестованы. В одной из квартир изъята оуновская литература и фотографии разных лиц... в подземном укрытии обнаружена и изъята вполне исправная типография, 200 килограммов шрифта и две банки красок. При очистке хутора Оржев в течении 10-12 февраля с.г. убито бандитов 26, захвачено 79, задержано как пособников 181, уклоняющихся от призыва в Красную Армию 46, подлежащих фильтрации 113. Операцию по очистке всего Кливанского района (так в оригіналі) продолжаем».

Якщо історія – це філософія в прикладах, то не приведи, Господи, у майбутньому для усіх нас такої філософії і таких прикладів, як у білівців у тих далеких 1943-45 роках. Тутешні старожили не один раз говорили мені: «Ви не уявляєте, що значить усім селом кілька років жити в землянках, всього боятися. А тому ніколи нас до кінця не зрозумієте».

І дійсно, інколи мені здається, що все почуте мною в Більові перебувало поза межами реальності, все одно що це історія з паралельних світів. А було ж, було...

Віктор ПАРФЕНЮК